

УДК [94(497.115):323.12]:930.1“1992/2010”(477+470+571)

О. О. Ткачик –

*аспірант кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн
Волинського національного університету імені Лесі Українки*

Косовський конфлікт в українській та російській історіографії (1992–2010 рр.)

*Роботу виконано на кафедрі нової
та новітньої історії зарубіжних країн
ВНУ ім. Лесі Українки.
Науковий керівник: Л. П. Шваб*

У статті проаналізовано праці істориків України та Росії щодо албансько-сербського конфлікту в Косово (1992–2010 рр.). Автор систематизує дослідження із цієї проблеми та визначає головні їх тенденції. Особливу увагу приділено з'ясуванню специфіки досліджень історії Косова в Україні та Росії.

Ключові слова: історична славистика, Косовський конфлікт, операція “Союзна сила”, монографії, матеріали конференцій, право націй на самовизначення, принцип територіальної цілісності держав, спогади учасників, періодичні видання, міжнародний прецедент, “ефект доміно”, “балканізація Європи”, ідея “Великої Албанії”.

Ткачик А. А. Косовский конфликт в украинской и российской историографии (1992–2010 гг.)

В статье проводится анализ трудов историков Украины и России по албанско-сербскому конфликту в Косово (1992–2010 гг.). Автор систематизирует исследования по этой проблеме и определяются главные их тенденции. Особенное внимание уделено установлению специфики исследований истории Косово в Украине и России.

Ключевые слова: историческая славистика, Косовский конфликт, операция, “Союзная сила”, монографии, материалы конференций, право наций на самоопределение, принцип территориальной целостности государств, воспоминания участников, периодические издания, международный прецедент, “эффект домино”, “балканизация Европы”, идея “Большой Албании”.

Tkachyk O. O. Kosovo Conflict in Ukrainian and Russian Historiography. In the article the analysis of labours of historians of Ukraine and Russia is conducted from Albanian-Serbian to the conflict in Kosovo during 1992–2010. Labours of researchers systematize an author on issue and the main tendencies of researches are determined. The special attention is spared establishment of specific of researches of history of Kosovo in Ukraine and Russia.

Key words: historical slavic studies, conflict in Kosovo, operation “Allied force”, monographs, materials of conferences, flashbacks of eyewitnesses, magazines, right of nations of self-determination, principle of territorial integrity of countries, international precedent, “effect of domino”, “balkanizaciya Europe”, idea of “Large Albania”.

Постановка наукової проблеми. Оглядаючи наукові доробки з питання конфлікту в Косові, потрібно звернути увагу на різницю позицій, часто полярну, у поглядах на досліджувану проблему. Доречними тут будуть слова британського історика Д. Тоша про те, що в XIX–XX ст. “істориків, як і всіх інших, затягнула хвиля націоналізму, і багато з них не бачили суперечностей між професійними вимогами і працею над «собі корисною» національною історією” [31, 100]. Схоже, що ця тенденція зберігається і в XXI ст.

Досліджуючи історію народів колишньої Югославії, дуже легко пристати на захист одного з “націоналізмів”. Дотримання принципу об'єктивності є особливо актуальним під час дослідження міжнаціональних відносин і процесу становлення націй, оскільки націоналізм і міфологізація історичного минулого стали невід'ємною частиною традиції багатьох історіографічних шкіл Центрально-Східної Європи [31, 100].

Актуальність дослідження історіографії Косовського конфлікту зумовлюється, по-перше, потребою систематизації праць з історії Косова, по-друге – необхідністю всебічного висвітлення проблеми.

Метою цієї роботи є аналіз досліджень істориків України та Росії з албансько-сербського протистояння у Косові.

Наукові завдання визначені автором у такій послідовності: 1) систематизуються праці дослідників з проблеми та визначаються головні тенденції досліджень; 2) визначається специфіка дослідження історії Косова в Україні та Росії.

Хронологічні межі дослідження охоплюють 1992–2010 рр., тобто від моменту X Всеукраїнської славистичної конференції, під час якої працювала історична секція (за її матеріалами був виданий збірник тез “Духовне відродження слов’ян у контексті світової культури”, Чернівці) і донині.

У 1992–2003 рр. існувала країна, яка офіційно йменувалася Союзна Республіка Югославія, у 2003–2006 рр. – Сербія і Чорногорія (далі – СіЧ). За результатами референдуму у 2006 р. Чорногорія вийшла зі складу СіЧ. Протягом 1992–2008 рр. Косово офіційно перебувало у складі Союзної Республіки Югославії (далі – СРЮ). Із 2000 р. Косово перебувало під міжнародним протекторатом. У 2008 р. автономний край проголосив незалежність в односторонньому порядку.

У сучасній науковій літературі історіографію цієї проблеми відображено у низці наукових праць. Так, огляд слов’янського світу в радянській та російській історіографічній традиції до 2000 р. подав І. Крючков [31]. Історична славистика в Україні перебуває в полі зору М. Криля [30]. Його праці з історії СРЮ є узагальнювальними.

Серед найавторитетніших балканістів Росії слід назвати доктора історичних наук, керівника Центру Інституту слов’янознавства і балканістики Російської академії наук О. Гуськову [1] і провідного наукового співробітника Інституту міжнародних економічних і політичних досліджень, політолога С. Романенка [7]. У полі зору науковців перебувають події на території колишньої Югославії, їх еволюція, результати військового втручання США і європейських держав у конфлікти в Боснії і Герцеговині, Косові. У своїх дослідженнях С. Романенко і О. Гуськова визначають роль Європейського Союзу та окремих європейських країн у процесі розпаду Югославії, роль зовнішніх факторів у врегулюванні проблеми в Косові; проводять глибокий аналіз можливих шляхів вирішення косовської кризи без несанкціонованого Радою безпеки ООН збройного втручання, умов мирних угод, запропонованих Контактною групою супротивним сторонам, наслідків “гуманітарної інтервенції” в Югославію.

Власне косовської кризи стосуються праці Д. Данилова [2], Д. Треніна, О. Степанової [3]. У вказаних роботах проаналізовано позиції провідних європейських країн щодо косовської кризи і можливих шляхів її вирішення, вплив Сполучених Штатів на розвиток Косовського конфлікту, система колективної безпеки в Європі в 90-х роках ХХ ст.

Різні аспекти історії і розвитку в Автономному краї Косово в політологічному аспекті аналізували О. Маначинський [6], В. Боднар [5], В. Євтух [23]. Так, О. Маначинський твердо стоїть на просербських позиціях і розглядає операцію НАТО “Союзна сила” проти Югославії навесні–влітку 1999 р. як втручання у внутрішні справи суверенної держави [6]. Цим його робота перекликається з позиціями російських колег – дослідників цієї проблеми: О. Гуськової [1], А. Торкунова [43], Я. Герасимова і А. Темяшова [38], В. Петрова [41], Н. Арбатової [37] та ін. Цінність монографії полягає в тому, що автор, який сам є військовим, подав детальну картину перебігу подій і виклав власне бачення військово-політичних процесів навколо конфлікту в Косові.

Український читач у березні–червні 1999 р. дізнавався про перебіг операції НАТО “Союзна сила” в Югославії з таких друкованих видань, як “Україна і світ”, “Голос України”, “Київські новини”, “Урядовий кур’єр”, “Україна”, “Персонал”, “Дзеркало тижня”. Чітко простежувалася офіційна позиція України на рівні Президента [21; 25; 35], Верховної Ради [11], Співдружності Незалежних Держав [12]. Ця позиція полягала у тому, що Україна виступала за мирне врегулювання конфлікту в Косові і визнавала застосування бомбових ударів лише в тому разі, коли на це буде рішення Ради Безпеки ООН [21]. Керівництво Союзної Республіки Югославія високо оцінило ініціативи нашої країни. Зокрема, про це можемо судити з виступів голови делегації Союзної скупщини Союзної Республіки Югославії, Голови Віча Республік Союзної скупщини СРЮ Срджа Божовича на сесії Верховної Ради України та міністра закордонних справ Сербії Вука Драшковича [10; 15].

Надзвичайно інформативними та цінними за висновками є матеріали конференцій із проблеми сербсько-албанського протистояння в Косові. Так, учасники круглого столу “Косово – сепаратизм чи самовизначення” (1998 р.) порушили питання про співвідношення принципів територіальної цілісності держави та права націй на самовизначення у міжнародно-правових документах [9, 107]. Водночас відповідальність за сплеск насильства в Косові було покладено на країни Заходу [9, 111].

Колектив істориків під час круглого столу, присвяченого десятій річниці розпаду Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія (далі СФРЮ), проблему албанського сепаратизму в Косові виводить з проблеми самовизначення албанського народу на Балканах. Дослідники вивели формулу,

згідно з якою в основі косовської кризи лежить “крах національної політики посттитовського режиму, помножений на нестримний шовінізм групи Мілошевича і не менш радикальний албанський націоналізм” [8, 76–77].

Одним із напрямів діяльності істориків у дослідження Косовського конфлікту є збирання та публікація спогадів безпосередніх його учасників, таких, як, наприклад, спеціальний представник від ЄС в Косові, президент Фінляндії Марті Ахтісаарі [14] та доктор історичних наук, професор, генерал-полковник запасу Л. Івашов [13]. Виконувач обов'язків представника від Міністерства оборони Російської Федерації при делегації спеціального представника президента Російської Федерації з урегулювання конфлікту в Югославії Л. Івашов основну роль у досягненні капітуляції СФРЮ відводить саме російському представнику В. Черномирдіну [13, 102]. Це, на його думку, у свою чергу знизило міжнародний авторитет країни та призвело до втрати Росією союзників на Балканах [13, 104].

О. Брусиловська вважає, що перші “тріщини в югославській будівлі з'явилися навесні 1981 р., коли заворушення косовських албанців були придушені частинами Югославської народної армії” [19, 60]. Російські дослідники О. Гуськова [1] та П. Кандель [9, 111] звинувачують Захід у контрпродуктивних діях у Югославії. Цю думку підтримує директор Інституту міжнародної політики і економіки (м. Белград) П. Сіміч [42]. А доктор філософських наук, професор, академік Української академії політичних наук Ф. Рудич переконаний, що косовська криза є результатом спалаху націоналізму, який охопив Югославію у другій половині ХХ ст. Крім того, конфлікт розглядається як зіткнення двох основоположних принципів сучасних міжнародних відносин: територіальної цілісності держав і невтручання в їхні внутрішні справи, з одного боку, і права нації на самовизначення, обов'язку захисту прав людини, зокрема національних меншин, незалежно від національних кордонів – з іншого [34, 145–157]. У цьому його підтримує ряд дослідників, зокрема А. Язькова [9, 106], Н. Бобицький [18], С. Романенко [9, 70].

Серед російських дослідників, які цікавляться проблемами історії Косова, потрібно назвати доктора історичних наук, провідного наукового співробітника Інституту загальної історії РАН, Н. Смирнову [9], С. Романенко, П. Канделя [39]. Так, Н. Смирнова наполягає на багатовіковому корінні Косовського конфлікту [9, 103]. С. Романенко, проаналізувавши конституції Югославії 1974 р. і 1990 р., прийшов до висновку, що Слободан Мілошевич ліквідував права краю “Косова” лише як суб'єкта федерації, оскільки і раніше вони розглядалися не як етнотериторіальні, а лише як територіальні державні одиниці [9, 108]. П. Кандель аналізує причини падіння режиму Слободана Мілошевича у 2000 р. і однією з найголовніших причин цієї події називає розчарування сербської “глибинки” в діях свого лідера [39, 30–32].

Львівський науковець В. Боднар, на відміну від російських колег, не такий категоричний в оцінці дій НАТО на Балканах і не згущує фарб, радше акцентує увагу на формуванні нового світового порядку крізь призму конкретного прикладу та наслідках цих процесів для держав і народів регіону [16].

Поглянути на косовську проблему з емоційною відстороненістю спробував також М. Каменецький [26; 27]. Він відносить албанців до найдавніших (IV ст. до н. е.) і водночас найвідсталіших народів Європи [26, 22–23]. Сербі ж, за словами дослідника, розселилися на Балканах з допомогою Візантії наприкінці VII ст., сформували там власну державу й прийняли християнство східного обряду. Із середини ХІХ ст. сербська національна ідеологія стала ототожнювати Косово з місцем, яке всі серби мали б відвідати, щоб вклонитися могилам героїчних предків. Край стає сербським Єрусалимом [26, 31]. Однак у ХХ ст., за словами відомого сербського історика, “плодючість албанської жінки завдала поразки нашій (сербській. – О. Т.) колонізаторській політиці” [27, 35].

Як міжнародний прецедент незалежність Косова розглядають В. Каспрук [28], О. Коваль [29], Н. Беліцер [17], В. Петров [41]. Автори застерігають від імовірного “ефекту доміно” на пострадянських теренах, зокрема в Придністров'ї. О. Жуган [24], В. Боднар [16], О. Шиманський [36] та А. Гетьманчук [22] запевняють, що одностороннього впливу не існує, і в довготривалому процесі “європеїзації Косова” є інша сторона – “балканізація Європи”.

Міжнародно-правовий аспект проблеми, висновки, які може винести для себе Україна, перебувають у полі зору Н. Бобицького [18] та В. Ржевської [33], О. Маначинського [32, 76].

Новим напрямом досліджень істориків і України, й Росії є ідея “Великої Албанії”. Зокрема, факт проголошення самостійності урядом Косова К. Вітман та А. Яшловський розглядають як перший етап формування Великої Албанії [20; 44]. Останній виділяє також “Велику Албанію” як один з ідеологічних полюсів впливу в регіоні поряд із західними країнами та ісламом [44].

В. Козін виводить п’ять уроків незалежності Косова: самопроголошення є грубим порушенням міжнародного права; неготовність краю до незалежності; помилкова модель ведення переговорів, оскільки мандат мав визначити статус, а не підвести до незалежності; повільне визнання Косова міжнародним співтовариством; загроза повторення косовського сценарію [40].

Висновки. Отже, упродовж досліджуваного періоду дослідники України та Росії видали низку монографій із проблеми албансько-сербського протистояння у Косові. Визнаними балканістами зарекомендували себе О. Гуськова, С. Романенко, М. Кріль, О. Маначинський та ін.

Українські історики своїми дослідженнями підтримали офіційну позицію керівництва країни. Однак, на відміну від своїх російських колег, науковці України не виступили настільки категорично із засудженнями дій НАТО і західних країн у СРЮ. Тож заради справедливості слід сказати, що росіяни такою ж мірою несуть відповідальність за дії міжнародної спільноти та організацій щодо вирішення конфлікту в Косові. Тут доречно згадати негативну оцінку дій з вирішення конфлікту представників від Росії, зокрема їх безпосереднього учасника Л. Івашова.

Порушено питання про співвідношення принципів територіальної цілісності держави і права націй на самовизначення. Визнаючи, що незалежність Косова є міжнародним прецедентом, дослідники розглядають її як перший етап до формування “Великої Албанії”. Зроблено спроби обґрунтувати та спрогнозувати вплив югославський подій на етнонаціональні процеси в нашій країні та у світі.

Джерела та література

I. Монографії

1. Гуськова Е. Ю. История югославского кризиса (1990–2000) / Гуськова Е. Ю. – М. : [б. и.], 2001.
2. Косовский кризис : новые европейские реалии / под ред. Д. А. Данилова. – М. : РАН, Ин-т Европы, 1999.
3. Косово : международные аспекты кризиса / под ред. Д. Тренина и Е. Степановой. – М. : Гендальф, 1999. – 309 с.
4. Кріль М. М. Розпад Югославської Федерації та утворення нових держав на Балканах / Михайло Кріль. – Л. : [б. в.], 1996.
5. Кріль М. М. Історія Югославії. 1918–1990 [Текст] / М. Кріль, З. Баран. – Л. : [б. в.], 1997.
6. Маначинський О. Косово і Метохія : історичні перехрестя [Текст] / Олександр Маначинський. – К. : МАУП, 2001. – 112 с. – Бібліогр. : с. 107–110.
7. Романенко С. Югославия : История возникновения. Кризис. Распад. Образование независимых государств (национальное самоопределение народов Центральной и Юго-Восточной Европы в XIX–XX веке) / Сергей Романенко. – М. : МОНФ, 2000.

II. Матеріали наукових конференцій

8. Десять лет распада СФРЮ [Текст] : материалы круглого стола / подгот. С. Романенко, А. Язькова // Мир. экономика и междунар. отношения. – 2001. – № 9. – С. 71–80.
9. Косово : сепаратизм или самоопределение [Текст] : материалы круглого стола / [Н. Смирнова, А. Язькова, Б. Шмелев, С. Романенко, П. Кандель] // Мир. экономика и междунар. отношения. – 1998. – № 9. – С. 103–112.

III. Спогади очевидців, заяви та інтерв’ю

10. Виступ голови делегації Союзної Скупщини Союзної Республіки Югославія, Голови Віча республік Срджа Божовича на сесії Верховної Ради України (парламентська хроніка від 7 травня 1999 р.) [Текст] // Голос України. – 1999. – № 83 (2085). – 8 трав. – С. 3.
11. Заява Верховної Ради України щодо агресивних дій НАТО проти Союзної Республіки Югославії [Текст] // Голос України. – 1999. – № 55 (2057). – 26 берез. – С. 2.
12. Заява Міжпарламентської асамблеї держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у зв’язку з воєнними діями Організації Північноатлантичного договору на території Союзної Республіки Югославії [Текст] // Голос України. – 1999. – № 63. – 7 квіт. – С. 2.
13. Івашов Л. Косовський кризис с 1999 г. Бросок на Приштину [Текст] / Леонид Ивашов // Новая и новейшая история. – 2004. – № 5. – С. 87–114.

14. Косовский кризис предвещает жесткое одновластное завтра : беседа Президента Финляндии Махти Ахтисаари с Борисом Пядышевым // *Международ. жизнь.* – 1999. – № 8. – С. 3–11.
15. Силіна Т. Міністр закордонних справ Сербії Вук Драшкович : “Втручання НАТО було необхідне, тільки воно дуже спізнилось” [Інтерв’ю] / Тетяна Силіна // *Дзеркало тижня.* – 2006. – № 25. – 1 квіт. – С. 4.

IV. Періодичні видання України

16. Боднар В. Балканізація Європи [Текст] / Василь Боднар // *Політика і час.* – 2000. – № 7–8. – С. 46–60.
17. Беліцер Н. “Паралельне СНД” та балканські прецеденти [Текст] / Наталя Беліцер // *Дзеркало тижня.* – 2006. – № 24. – 24 черв. – С. 6.
18. Бобицький Н. Косово – висновки для України : Міжнародно-правовий аспект [Текст] / Назар Бобицький // *Дзеркало тижня.* – 2008. – № 7 (686). – 23 лют. – С. 3.
19. Брусиловська О. СФРЮ : драма без епілога [Текст] / Ольга Брусиловська // *Віче.* – 2004. – № 8 (149). – С. 60–62.
20. Вітман К. Косово як перший етап формування Великої Албанії [Текст] / Константин Вітман // *Віче.* – 2009. – № 8. – С. 4–7.
21. Власенко В. Бомбові удари в Косово спрямовані проти ООН [Текст] / Вікторія Власенко // *Світ.* – 1999. – № 55–56. – 25 берез. – С. 3.
22. Гетьманчук О. Бойкот незалежності [Текст] / Олена Гетьманчук // *Дзеркало тижня.* – 2006. – № 42. – 4 листоп. – С. 5.
23. Євтух В. Югославія. Спроби розв’язання етнічних проблем / В. Євтух // *Віче.* – 2001. – № 2 (107). – С. 144–156.
24. Жуган О. Дроблення Європи [Текст] / Олександр Жуган // *Коментарі.* – 2008. – № 8. – 1 лют. – С. 17.
25. Жуковський Я. Трагедія Косово и мир вокруг него [Текст] / Яков Жуковский / *Киев. новости.* – 1999. – № 14 (367). – 2 апр. – С. 5.
26. Каменецький М. Косовська проблема від Маркса до Буша : Історичний аспект через призму емоційної відстороненості [Текст] / Максим Каменецький // *Зовнішні справи.* – 2008. – № 5. – С. 29–32.
27. Каменецький М. Косовська проблема від Маркса до Буша : Історичний аспект через призму емоційної відстороненості [Текст] / Максим Каменецький // *Зовнішні справи.* – 2008. – № 6. – С. 35–38.
28. Каспрук В. Незалежність Косово чи прецедент не рішення для європейських націй [Текст] / Віктор Каспрук // *Дзеркало тижня.* – 2006. – № 7. – 25 лют. – С. 4.
29. Коваль О. Косово: незалежність із відстрочкою [Текст] / Олексій Коваль // *Дзеркало тижня.* – 2007. – № 48. – 15 груд. – С. 5.
30. Кріль М. Історична славістика в Україні [Текст] / Михайло Кріль // *Українська історіографія на зламі ХХ–ХХІ століть : здобутки і проблеми / за ред. Л. Зашкільняка.* – Л. : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2004. – С. 349–362.
31. Крючков И. В. Австро-Венгрия и славянский мир в советской/российской историографической традиции (1917–2000 гг.) [Текст] / И. В. Крючков // *Харків. історіогр. зб.* – Вип. № 8. – Х. : Вид-во НУА, 2006.
32. Маначинский А. Пороховой погреб под зданием Европы [Текст] / Александр Маначинский // *Персонал.* – № 1. – 1999. – С. 72–77.
33. Ржевська В. Міжнародна безпека: цілі і засоби [Текст] / Валентина Ржевська // *Актуальні проблеми міжнародних відносин.* – 2005. – Вип. 53. – С. 107–111.
34. Рудич Ф. Балканська криза: геополітичний вимір [Текст] / Фелікс Рудич // *Віче.* – 2000. – № 10 (103). – С. 145–157.
35. Рушак О. Аргументи для Мілошевича: Балканська криза очима НАТО вимір [Текст] / Олександр Рушак // *Україна і світ.* – 1999. – № 16 (35). – 23–29 квіт. – С. 3.
36. Шиманський О. Джин із косовської “пляшки” [Текст] / Олександр Шиманський // *Україна молода.* – 2007. – № 88. – 19 груд. – С. 6.

V. Періодичні видання Росії

37. Арбатова Н. Уроки Югослави для России и Запада [Текст] / Надежда Арбатова // *Мир. экономика и междунар. отношения.* – 1995. – № 2. – С. 45–57.
38. Герасимов Я. Косово – пять лет спустя [Текст] / Яков Герасимов, Андрей Темяшов // *Международ. жизнь.* – 2007. – № 1–2. – С. 111–115.
39. Кандель П. Последний год агонии [Текст] / Павел Кандель // *Новое время.* – 2000. – № 52. – С. 30–32.
40. Козин В. Пять уроков “независимости” Косова [Текст] / Владимир Козин // *Международ. жизнь.* – 2008. – № 5. – С. 63–78.
41. Петров В. “Независимость” Косова или возможный “эффект домино” [Текст] / Владимир Петров // *Международ. жизнь.* – 2007. – № 3. – С. 34–47.

42. Симич П. Гражданская война в Югославии. Причины и последствия [Текст] / Предгар Симич // *Международ. жизнь.* – 1993. – № 7. – С. 75–83.
43. Торкунов А. Международные отношения после косовского кризиса [Текст] / Анатолий Торкунов // *Международ. жизнь.* – 1999. – № 12. – С. 45–52.
44. Яшловский А. Косово : между западом, исламом и “Великой Албанией” [Текст] / Андрей Яшловский // *Мир. экономика и междунар. отношения.* – 2009. – № 3. – С. 32–41.